

Borsa İstanbul 50'de Yer Alan Firmaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Yönünden İncelenmesi

Bekir DEĞİRMENCİ¹

Özet

Bu çalışmanın temel amacı BIST 50'de yer alan işletmelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkılarına yönelik faaliyetlerinin ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak; çevresel sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik kavramlarını kapsayan ve BIST (Borsa İstanbul) ile ilişkili çalışmalar incelenmiştir. Bunun sonucunda 2018-2022 yılları arasında Türkiye örnekleminde yapılan 37 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında BIST 50'de işlem gören işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik faaliyetleri araştırılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu BIST 50'de işlem gören firmalar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Özellikle 50 firma içerisinde faaliyet raporlarının daha tatminkâr olduğunun tespit edildiği 10 firma göze çarpmaktadır. Bunlar; Arçelik, Brisa, Halkbank, İş Bankası, Erdemir, Ford, Şişecam, Tekfen, Vestel ve Yapı Kredi şeklinde sıralanmaktadır. Çalışmayla ilişkili olduğu düşünülen ve 2018-2022 yıllarını kapsayan 37 çalışmadan 31 çalışmanın nitel ve 6 çalışmanın nicel olduğu tespit edilmiştir. Daha önce yapılan benzer çalışmalar incelendiğinde, çalışmanın odak noktasında çevresel sürdürülebilirliği temel alan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik, çevresel sürdürülebilirlik, BIST 50
Jel Kodu: M140, Q5

Examination of Corporate Social Responsibility Activities of Companies Listed on Borsa Istanbul 50 in Terms of Environmental Sustainability

Abstract

Purpose of this study was to reveal the activities of the enterprises in BIST 50 for their contribution to environmental sustainability. The study consists of two stages. Firstly; Studies covering the concepts of environmental sustainability, corporate social responsibility, and sustainability-related to BIST (İstanbul Stock Exchange) were examined. As a result, 37 studies conducted in the sample of Turkey between the years 2018-2022 were reached. In the second stage of the study, the environmental sustainability activities of the companies traded in BIST 50 were investigated. The sample group of the study consists of companies traded in BIST 50. Within the scope of the study, a/the descriptive content analysis technique was used. In particular, among the 50 companies, ten companies that have been found to be more satisfactory in their annual reports stand out. These are; Arçelik, Brisa, Halkbank, İşbank, Erdemir, Ford, Şişecam, Tekfen, Vestel and Yapı Kredi. It was found that 31 studies were conducted qualitatively and 6 studies were conducted quantitatively from 37 studies that were considered to be related to the study and covering the years 2018-2022. When previous similar studies were examined, a limited number of studies based on environmental sustainability were found at the focus of the study.

Keywords: Corporate social responsibility, sustainability, environmental sustainability, BIST 50

Jel Codes: M140, Q5

ATIF ÖNERİSİ (APA): Değirmenci, B. (2023). Borsa İstanbul 50'de Yer Alan Firmaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Çevresel Sürdürülebilirlik Yönünden İncelenmesi. *İzmir İktisat Dergisi*. 38(2). 375-399. Doi: 10.24988/ije.1137871

¹ Öğr.Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi/Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Besni /Adıyaman , Türkiye **EMAIL:** bdegirmenci@adiyaman.edu.tr **ORCID:** 0000-0001-5236-5245

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde ilk kez Yunanlı filozof Eflatun sosyal sorumluluk kavramından bahsetmiştir. Eflatun'a göre idareciler, ekonomik konularda toplumsal çıkarları her şeyin üzerinde tutmalıdır. Aristo ise sosyal sorumluluğun ahlaki yönünü vurgulamıştır. Ona göre, fiyatların ve kazançların adil olmasını gerektiğini ve faizin bu adaleti bozduğunu iddia etmiştir. Sosyal sorumluluk bütün insanlık tarafından kabul edilen evrensel bir olgudur. Sürdürülebilirlik temel olarak, ekoloji ve ekolojik sistemlerin işlevlerini, süreçlerini ve üretkenliğini gelecekte devam ettirebilme özelliğidir. Sürdürülebilirlik kavramı, üretim sürecinde yenilenebilir kaynaklara yönelmek ve üretim faaliyetlerinin çevreye etkilerinden sorumlu olmak şeklinde açıklanmıştır (Tanç, 2019: 2077). Çevresel sürdürülebilirlik kavramı ise kaynakları daha bilinçli ve sorumluluk duygusuyla kullanmayı amaçlayan ve çevresel olumsuzlukları mümkün olduğu ölçüde azaltan sürdürülebilirlik faaliyetleri şeklinde açıklanabilir.

Bu çalışmanın temel amacı BIST 50'de yer alan işletmelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkılarına yönelik faaliyetlerinin ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak; çevresel sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik kavramlarını kapsayan ve BIST (Borsa İstanbul) ile ilişkili çalışmalar incelenmiştir. Bunun sonucunda 2018-2022 yılları arasında Türkiye örneğinde yapılan 37 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında BIST 50'de işlem gören işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik faaliyetleri araştırılmıştır. Araştırma deseni geliştirilirken BIST 50'de işlem gören firmaların web siteleri ve en son yayınladıkları (2021 ve 2022) faaliyet raporları ölçüt olarak kullanılarak çevresel faaliyetleri rapor halinde sunulmuştur. İkincil verilerden faydalanarak oluşturulan bu çalışmanın dikkat çekmek istediği temel nokta ise işletmelerin ve akademik çevrelerin çevresel sürdürülebilirliğe yönelik farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi olmuştur. Hangi firmaların ve akademik çalışmaların nitelik yönünden yeterli olduğunun ortaya konulması çalışma kapsamında hedeflenmiştir. Bu çalışmada genel ifadeler kullanan işletmeler (söylemler) yerine somut faaliyetler yani uygulamaya yönelik ciddi çalışmalar içerisinde bulunan işletmelerin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Daha önce yapılan akademik çalışmalarda, çevre temasını yoğun bir şekilde işleyen çok az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Yapılan akademik çalışmalar genelde kurumsal sürdürülebilirlik ve kurumsal sorumluluk uygulamalarının finansal ve toplumsal boyutuna yoğunlaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmayla ilgili sınırlı yayının bulunması nedeniyle, bu çalışmanın çevre literatürüne olumlu katkı sunacağı tahmin edilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısmında çalışmanın geliştirilmesinde önemli yapı taşları olan; kurumsal sosyal sorumluluk, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sürdürülebilirlik kavramları incelenmiştir.

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk

İşletmeler faaliyetlerinde, toplumsal ve çevresel olarak ahlaki davranmadıkları takdirde kamuoyunun olumsuz tepkisini çekmektedir. Bu tür tepkiler bazı zamanlarda, kamu otoritesi tarafından hukuki yaptırımlar şeklinde kendini göstermekte iken, bazen de tüketiciler üzerinde oluşacak negatif algı şeklinde olumsuz geri dönüşlere neden olmaktadır. İşletmeler karşılaştıkları bu yaptırımlar nedeniyle kurumsallaşmaya gitmişlerdir. Böylece kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ortaya çıkmıştır (Önder ve Kaya, 2018: 156). Özkan, Güngör Tanç ve Taşdemir (2018: 563), KSS kavramının gelişim süreci açıklanmıştır. İşletmelerin finansal alanda yaşadıkları olumsuzluklar, Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramını daha da önemli hale getirmiştir (Önder ve Kaya, 2018: 157). Çalışmanın ana ekseninin işletmelerin çevresel faaliyetleri olduğu düşünüldüğünde, KSS alt boyutları arasında yer alan çevre boyutunun konuyla ilişkili olduğu saptanmıştır.

2.2. Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez Birleşmiş Milletler (BM), 1987 yılında Brundtland Raporu'nda, "Günümüz toplumlarının ve firmalarının gereksinimlerini gelecek kuşakların ihtiyaçlarını göz önünde bulunarak karşılamak" şeklinde açıklanmıştır. Bu tanım doğrultusunda, Sürdürülebilir Kalkınma şimdiki neslin ihtiyaçlarını; doğal kaynakları ve çevreyi tahrip etmeden ve telafi edilmeyecek şekilde hasar vermeden, gelecek nesilleri düşünerek toplumsal gereksinimleri karşılamak şeklinde açıklamak mümkündür (Birben İçkale ve Bayhantopçu, 2021: 453). Tiltay, Öz, ve Tepe (2021: 356) yapmış oldukları çalışmada, sürdürülebilir kalkınma kavramı iki kısım şeklinde incelemişlerdir. Bunlar; sudaki yaşam ve karasal yaşam olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu iki alt boyut ise şu şekilde açıklanmıştır. Sudaki yaşamdan kasıt, sürdürülebilir kalkınma için okyanuslar ve denizlerin korunması şeklinde açıklanmıştır. Bir diğer kavram olarak kullanılan karasal yaşam ise ormanların daha dikkatli kullanımı, çölleşme ile mücadele, karasal bozulmanın durdurulması ve iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin alınması ve biyoçeşitliliğin sağlanmasına yönelik önlemlerin alınması şeklinde açıklanmıştır (Tiltay, Öz, ve Tepe, 2021: 356). Uluslararası sürdürülebilir kalkınma ilkesini benimseyen girişimlerden biride BM (Birleşmiş Milletler) tarafından açıklanan Sürdürülebilir Kalkınma kavramıdır. Bu doğrultuda kavram açıklanırken, "gezegeni korumak, yoksullukla mücadele, küresel ve yerel sürdürülebilirliği hayata geçirmek" şeklinde açıklama yapılmıştır (Kandemir, 2021: 866). Çin'de yapılan akademik bir çalışmada hükümetin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması noktasında işletmelerin yenilenebilir enerji girişimlerini desteklediğinin altı çizilmiştir. Çin hükümeti 2006 yılından itibaren biyoenerji kullanımına yönelik politikalar geliştirmiştir (Duarah, Haldar, Patel, Dong, Singhanian, ve Purkait, 2022: 5). Zakari, Khan, Tan, Alvarado, ve Dagar (2022), sürdürülebilir kalkınmanın ön koşullarından olan enerji verimliliği kavramına odaklanılmıştır. Enerji verimliliğinin öncüllerinden olan ekonomik ve finansal faktörlerle olan ilişkisi ortaya çıkarılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen ülkelerin daha çok enerji verimliliği ve karbondioksit azaltımına yönelik politikalar geliştirmeleri gerekliliği vurgulanmıştır (Zakari, Khan, Tan, Alvarado, ve Dagar, 2022: 2). Yapılan akademik çalışmalarda görüldüğü gibi sürdürülebilir kalkınmanın, çevresel, sosyal ve ekonomik alt boyutları olduğu ve kalkınmanın ön koşullarından en önemlisinin de uluslararası kuruluşlar ve hükümetler tarafından desteklenmesi gerektiği ifade edilmiştir.

2.3. Çevresel Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir işletme anlayışı, firmaların finansal performanslarının yanında; çevre kirliliği, iklim değişikliği ve küresel ısınma gibi önemli çevre sorunları ile toplumsal eşitsizlik ve insan hakları ihlalleri gibi meseleler hakkında izledikleri politikaların değerlendirilmesini ve bu konuların raporlanmasını gerektirir (Kandemir, 2021: 856).

Çevresel sürdürülebilirlik, işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken çevre konusunda hassasiyet göstermeleri gereken bir konudur. Çevresel sürdürülebilirlik kavramının temel amacı, doğanın korunması ve insanların çevreye yönelik olumsuz eylemlerinin azaltılması amaçlanmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik denilince akla ilk gelen konu ise doğal kaynakların sürdürülebilirliğidir. Doğal kaynakların korunması, atıkların azalması, enerji kullanımı ve verimliliği, su tüketimi gibi konular çevresel sürdürülebilirlik bağlamında incelenebilir. Son yıllarda işletmelerde çevre bilincinin giderek artması işletmeleri çevresel sürdürülebilirlik konusunda duyarlı davranmaya yönlendirmiştir (Korkmaz, 2020: 5).

Çevresel Sürdürülebilirlik; işletmelerin faaliyetlerini yürütürken çevreye en az zarar verecek şekilde faaliyetlerini sürdürmesi gerektiği konusunda hassas davranır. Çevresel Sürdürülebilirlik, doğal kaynakların gelecek kuşaklar için korunmasını ifade etmektedir (Yalçın ve Karakaş, 2019: 148). İşletmelerin mal ve hizmet üretiminde kalitenin ötesinde çevreye yönelik sorumluluklarını yerine getirmekle mükelleftir (Önder ve Kaya, 2018: 161). Doğal kaynakların, ekonomik gelişmeyi ve insan

hayatını tehdit edercesine tüketilmesi, atmosferin kirletilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik önlemlerin alınması göstermektedir ki çevresel sürdürülebilirlik sorununun yerelden ziyade küresel bir sorun haline geldiği kabul edilmektedir (Kardeş Selimoğlu ve Yazıcı, 2021: 114). Çevresel Sürdürülebilirlik, yiyecek, içecek gibi yaşamsal öneme sahip ürünlerin ve temiz, yaşanabilir bir çevrenin gelecek nesillere sunulması; günümüz dünyasında ise çevresel imkanların insanlığa eşit dağılımı olarak değerlendirilmiştir (Atagan Çetin, Doğan ve Irmak Çetin, 2019: 626). Döngüsel ekonomi ile kaynak kullanım verimliliğini artırmayı amaçlayan Endüstri 4.0'ın yakınsaması, çevresel sürdürülebilirliğin önemini ortaya çıkarmıştır. Giderek birbirine bağlanan küresel dünyada, paydaşların ilişkileri sürdürülebilirlik temelli paylaşım ekonomisi olarak yeniden tanımlanmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik, insan ihtiyaçlarının karşılama arayışının çevrenin kalitesinden ödün vermemesini ve gelecek nesiller adına ekosistemin sürdürülmesini garanti eden temel ilkelerinden biridir. Çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini operasyonlara dahil etmek, işletmelerin değerini artırması muhtemeldir (Feroz , Hangjung Zo ve Ananth Chiravuri, 3: 2021). Çevre sorunlarının insan kaynaklı olduğu düşünüldüğünde, özellikle işletme sahipleri, yöneticileri ve çalışanlara çevresel sorumluluğun sağlanması konusunda önemli sorumluluklar yüklemektedir. Gelecek kuşaklardan emanet aldığımız bu güzel dünyanın, kaynakları ve imkanlarıyla daha dikkatli kullanılması gerekmektedir.

2.4. Kuramsal Çerçeve

Çalışmanın bu kısmında çevresel sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili daha önce yapılan akademik çalışmalarda yer alan ve konuyla ilgili olduğu düşünülen teorilere değinilmiştir. Sosyal ve çevresel kaygıların, sadece işletmelerin başarısına veya kârlılığına değil aynı zamanda toplumun ve çevrenin refahına katkı sağlayacağı düşünüldüğünde çevresel sürdürülebilirlik kavramına ilişkin teoriler ve yapılan çalışmalar dikkatlice incelenmelidir. Bu bakış açısı, şirketin esas amacının hissedar değerini artırma olduğu görüşünü yansıtan hissedar-odaklı yaklaşımı temsil etmektedir. Hissedar-odaklı yaklaşım, kurumsal yönetim alanında genel kabul görmüş bir yönetim anlayışıdır. Bu görüş doğrultusunda, şirketlerin neden olduğu negatif sosyal ve çevresel dışsallıkların yöneticilerin sorumluluk alanına giremeyeceği savunulur (Kandemir, 2021: 862). Kurumsal sürdürülebilirliğin dayandırıldığı teoriler arasında meşruluk teorisi yer almaktadır. Ece (2018:33), işletme değerlerin toplumsal yapıya uyum göstermesi gerektiği ve işletme yönetiminin bu denge içerisinde hareket etmesinden bahsetmiştir. Böylece işletmeler rekabet avantajı sağlamaktadırlar. İyicil (2021), Kurumsal Sosyal Sorumluluk kavramı “Vekâlet Teorisi” ve “Meşruluk Teorisi”ne dayandırılmıştır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk çalışmalarının dayandırıldığı teorilerden birisi de paydaşlar teorisidir. Adam Smith'in 1759 tarihli “Ahlaki Duygular Teorisi” ve 1776 tarihli “Milletlerin Zenginliği” adlı eserlerinde yer alan işletmenin ekonomik faydaları olduğu kadar toplumun etik değerlerinin de karşılandığı bir ilişki içinde ele alınmasıyla paydaş kavramının temelleri atılmış ve işletmelerin bu iki unsuru bir arada yürütebildiği sürece başarılı olacağı iddia edilmiştir. Edward Freeman'ın, 1984 tarihli “Stratejik Yönetim: Paydaş Yaklaşımı” adlı eseri ise paydaş yaklaşımının öncü çalışma olarak kabul edilmektedir. Freeman (1984: 25), kitabında paydaş kavramını, “bir işletmenin amaç ve hedeflerine başarıyla ulaşmasını etkileyen ya da bu başarıdan etkilenen herhangi birey ya da grup” olarak tanımlamaktadır. Paydaş yaklaşımının temellerini değerlere dayalı yönetim, ekonomik olanın yanında siyasi, etik, sosyal ve çevresel kaygıların da dikkate alındığı bütüncül bir düşünce ve işletme ile paydaşlarının karşılıklı kazanımlarının teşvik edilmesi şeklinde açıklanmıştır (Gedikçi Öndoğan, 2021: 531).

Değirmenci ve Aytekin (2021: 26), kurumsal sosyal sorumluluk kavramını açıklarken kavram; paydaşlar teorisi, sosyal değişim teorisi, kurumsal kimlik teorisine dayandırılarak açıklanmıştır. Sosyal Değişim Teorisi, işyeri davranışını anlamada önemli bir teorik yapı olarak kullanılmıştır. Sosyal Değişim teorisyenleri, “sosyal mübadelenin yükümlülükler yaratan bir dizi etkileşimi içerdiği” konusunda hemfikirdir. Bu anlamda davranış, sonuç odaklıdır, “maliyet” ve “ödül” arasındaki

etkileşimden etkilenir ve bu davranışların mübadele değerinin algılanmasına dayalıdır. Bu doğrultuda çalışanlar maddi ve manevi bir kazanç gördürleri takdirde işlerine daha sıkı sarıldığı ve daha yüksek iş performansı gösterdiği iddia edilmektedir. Bu teorinin özü bu şekilde açıklanabilir (Kemp, Herwerden, Molloy, Kleve, Brimblecombe, Reidlinger ve Palermo, 2021: 1077). Kurumsal Sosyal Sorumluluk çalışmalarının dayandığı teorilerden birisi De Sosyal Kimlik Teorisi'dir. Sosyal Kimlik Teorisi'nin ileri sürdüğü kişinin bir sosyal kimlikle özdeşim kurduğuna yönelik bağlamın bilişsel yönünün yanında duygusal yönünün de bulunduğu kabul edilir. Nitekim sosyal bir kimliğin bireyde oluşturduğu duygusal anlam, teoride önemle vurgulanmıştır (Nacar, 2021: 352). Sosyal Kimlik Kavramını açıklayan çalışmalarda çalışanların karakterlerinin iş yaşamında etkili olduğu iddiasını savunmaktadır (Riketta, 2005; Zhang, Guo ve Newman, 2017; Ashforth ve Mael, 1989).

2. LİTERATÜR

Çalışmanın ilk aşamasında literatürde yer alan çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda, çalışmanın ilk aşamasında 2018-2022 yılları arasında yani son beş yılda yayınlanan ve BIST (Borsa İstanbul)'da işlem gören işletmelere yönelik yapılan ve "Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Çevresel Sürdürülebilirlik, Kurumsal Kalkınma" kavramlarını içeren çalışmalar incelenmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan makalelerin hangi kaynaktan alındığı, amacı, yöntemi ve bulgularına ilişkin bilgiler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: BIST'te işlem gören işletmelere yönelik yapılan akademik çalışmalar (2018-2022 yılları arası)

Sıra No	Kaynak	Amaç	Yöntem
1	Aytar, O. (2019)	BIST'de yer alan işletmelerin KSS (Kurumsal Sosyal Sorumluluk) çalışmaları incelenmiştir.	İçerik analizi yöntemi uygulanmıştır.
<i>Bulgular</i>	1- KSS alt boyutları olarak en fazla sosyal ve kültürel faaliyetlere yer verildiği bulguları. 2- Son zamanlarda firmaların çevresel duyarlılık konularında daha duyarlı davrandıkları tespit edildi. Özellikle ağaçlandırma çalışmalarında özverili davranıldığı bulguları.		
2	İyicil, A.G. (2021)	BIST (Borsa İstanbul) şirketlerinin KSS paylaşımlarının dijitalleşme dâhilinde incelenmesidir.	Tarama yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Çalışma kapsamında incelenen firmalar KSS faaliyetlerine web sitelerinde ayrı bir bölümde incelendiği tespit edildi. Bu durum BIST Sürdürülebilirlik Endeksi ve BIST Kurumsal Yönetim Endeksinde yer alan işletmelerde daha yoğun olduğu anlaşıldı. 2-Dijital ortamda çevre faaliyetlerine yer verilmesine yönelik sıralama; BIST SE (Sürdürülebilirlik Endeksi), BIST KYE (Kurumsal Yönetim Endeksi) ve BIST 100 şeklinde sıralanmıştır. 3-İncelenen firmaların hiçbiri Küresel Raporlama Girişimi'ne (GRI) yer vermediği gözlemlendi. 4-Yapılan incelemeler kapsamında işletmelerin sadece %40'ı çevresel konulara internet sitelerinde yer verdiği görülmüştür.		

3	Macit N. ve Aytar, O. A. (2021)	BİST 100 Endeksinde yer alan işletmelerin KSS faaliyetlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.	İçerik analizi yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	İşletmelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkıları incelendiğinde en fazla yoğunlaştıkları konuların; doğa, çevre ve biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik faaliyetler olduğu tespit edildi. En az değinilen konular ise karbon ayak izinin azaltılmasına yönelik faaliyetler olduğu görülmüştür.		
4	Gürünlü, M. (2019)	Sürdürülebilirlik endeksine bağlı olan işletmelerin uzun dönemli başarılarına etkilerinin incelenerek finansal performanslarını ne şekilde etkilediği değerlendirilmiştir.	Panel Veri Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-İşletmelerin sürdürülebilirlik endeksine dâhil olmalarının finansal başarıları üzerinde sınırlı etkisinin olduğu bulunmuştur. 2- İşletmelerin sürdürülebilirlik endeksinde yer almasının Tobin Q (Piyasa temelli ve sürdürülebilirlikle ilgili yatırımcı tutumunu ortaya çıkaran yapı) üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı fark edilmiştir		
5	Birben İçkale, T. ve Bayhantopçu, E. (2021)	Bu çalışmanın amacı, Kurumsal Sosyal Sorumluluk uygulamaları gerçekleştiren şirketlerin, Kurumsal Sosyal Sorumluluğa bakış açılarını analiz etmek ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk yönetim anlayışının iletişim çalışmaları üzerindeki rolünü incelemektir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Şirketlerin en çok odaklandığı alan %13 oranında çevre-iklim değişikliğidir. 2-Şirketlerin %55'inin tüm KSS çalışmalarına marka iletişimlerinde kullanmışlardır.		
6	Koç, S. ve Selçuk, D. (2022)	Bankaların finansal performansları ile KSS düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.	Panel Veri Analiz Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çalışma kapsamında incelenen bankaların KSS faaliyetleri finansal performanslarını olumlu etkilemektedir.		
7	Özkan, A., Güngör Taç, Ş. ve Taşdemir, B. (2018)	İşletmelerin KSS faaliyetlerinin finansal performanslarına etkileri incelenmiştir.	İçerik ve Oran Analiz Yöntemleri kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	KSS faaliyetlerinin firmaların kârlılık oranları üzerinde olumlu ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.		
8	Turpcu, Y. (2021)	BIST 30 Endeksinde yer alan firmaların web sitelerinde misyon	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.

		başlığı altın KSS faaliyetlerine yönelik bölümün bulunup bulunmadığının araştırılması amaçlanmıştır.	
<i>Bulgular</i>	İşletmelerin web sitelerinde KSS faaliyetlerine yönelik bilgilere yeterince yer verilmediği görülmüştür.		
9	Önder, Ş. ve Kaya, E. (2018)	KSS faaliyetlerinin kurumsal yönetime etkileri incelenmiştir.	İkili Lojistik Regresyon Tekniği kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-KSS faaliyetleri ile kurumsal yönetim arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. 2-İşletmelerin endüstri yapısı, büyüklüğü, halka açıklık oranı ve defter değeri değişkenleriyle KSS faaliyetleri arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunduğu anlaşılmıştır.		
10	Ateş, S. (2021)	İşletmelerin sosyal performanslarının hisse senedi fiyatlarına etkisi incelenmiştir.	Panel Veri Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-KSS faaliyetleri ile hisse senetleri fiyatları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 2-Çevresel performans ile hisse senedi değeri arasında ilişki bulunamamıştır. Fakat sosyal ve yönetim performansları ile piyasa değeri arasında ilişki tespit edilmiştir.		
11	Korkmaz, D. H. (2020)	Firma yöneticilerinin kurumsal sürdürülebilirliğe yönelik tutum ve farkındalık düzeylerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.	Görüşme Tekniği kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çevreye daha duyarlı regülasyonların karşılanması, enerji tasarruf potansiyellerinin kullanılması, işgücü memnuiyeti, eşitlik, kârlılık, su tasarrufu, düşük emisyon vs. birçok fayda sağlanmıştır.		
12	Kıymetli Şen, İ. ve Hatunoğlu, Z. (2019).	Bu çalışmanın amacı, kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasına etki eden faktörlerin belirlenmesidir.	İçerik Analizi Yöntemi
<i>Bulgular</i>	KSS raporlamasında firmaların kârlılık oranları, borçluluk seviyeleri ve işletme büyüklüğünün etkili olduğu tespit edilmiştir.		
13	Tiltay, M. A., Öz, M. ve Tepe, M. E. (2021).	2018-2020 dönemi BİST’de yer alan firmaların KSS faaliyetleri araştırılmıştır.	İçerik Analiz Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Firmaların KSS projelerinin alt boyutlar kapsamında değerlendirildiğinde, %69 sosyal projeler, %16 ekonomik ve %15 çevresel projelere yer verildiği bulgulanmıştır.		
14	Boz, D. ve Duran, C. (2019)	KSS ve kurumsal yönetim arasındaki etkileşim incelenmiştir.	Veri zarflama analiz yöntemi kullanılmıştır.

<i>Bulgular</i>	1-İzocam holding, Egeli & Co Yatırım Holding, Mensa Sınai Ticari ve Mali Yatırımlar Anonim Şirketinin verimlilik değerleri “1,00” ile en yüksek olarak bulunmuştur. En düşük değere sahip üç firma ise; 0,41 ile İş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı, 0,47 ile Arçelik ve 0,52 ile Vestel ve Şekerbank firmaları sıralanmıştır. 2-KSS ve kurumsal yönetim arasında herhangi bir ilişkiye rastlanmıştır.		
15	Karadeniz, E. ve Uzpak, B. (2020)	Firmaların sürdürülebilirlik faaliyetleri ile bu faaliyetleri raporlama düzeylerini analiz etmeyi amaçlamıştır.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1- BIST Sürdürülebilirlik Endeksi’nde yer alan işletmelerin çevresel konularda hassas davrandıkları ortaya çıkarılmıştır. 2-İncelenen firmaların faaliyet raporlarında ve web sitelerinde, biyolojik çeşitlilik ve çevresel şikâyetler konusuna daha az yer verdikleri tespit edilmiştir.		
16	Temiz, H. ve Varıcı, İ. (2022)	KSS ve sürdürülebilirliğin işletmelerin finansmana erişimine etkileri incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	İşletmelerin BIST sürdürülebilirlik Endeksinde işlem görmeleri ve KSS komitesine sahip olmaları ve KSS raporu yayınlamalarının finansal kaynaklara erişimi kolaylaştırdığı fark edilmiştir.		
17	Acar, M. Durmaz, Ş. ve Coşgunaras, Ş. N. (2021)	BIST sürdürülebilirlik endeksine yer almada etkili olduğu düşünülen finansal ve finans dışı faktörlerin etkileri incelenmiştir.	Doğrusal ve lojistik regresyon testleri kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-İşletmelerin firma büyüklüğü, yönetim kurulu ve denetim komitelerinin bağımsızlığı ve denetçilerin bulunması gibi dört önemli faktörün BIST sürdürülebilir endeksinde işlem görmeyi etkilemektedir. 2-Genel müdürlerin erkek olması ve sorumlu denetçilerin ese kadın olması gibi faktörlerin işletmelerin sürdürülebilirlik endeksinde işlem görme olasılıklarını arttırmaktadır.		
18	Sarı Aytekin, S., Sis Atabay, E., Okan, T. ve Aytekin, E. S. (2019)	İşletmelerin KSS faaliyetlerinin kurumsal itibarları üzerindeki etkileri incelenmiştir.	Basit ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Çevre ve sosyal alanlarda yapılan KSS söylemlerinin işletmelerin marka değeri üzerinden ölçülen kurumsal itibarlarına etkisi pozitif ve anlamlıdır. 2-İşletme büyüklüğünün kurumsal itibar üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.		
19	Yıldırım, G., Uzun Kocamış, T. ve Tuncer Tokur, Ö. (2018)	BIST Sürdürülebilirlik Endeksinde yer alan firmaların endekse dâhil olmadan önceki dönemlere göre faaliyet ve finansal performanslarında değişim	Nicel Araştırma Yöntemlerinden t Testi kullanılmıştır.

		yaşanıp yaşanmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.	
<i>Bulgular</i>	Finansal göstergeler olarak sıralanan; firmaların aktif devir hızı, finansal kaldıraç ve öz sermaye kârlılığı performans göstergeleri endekse dâhil olmadan önceki sürece göre önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.		
20	Alper, D. ve Aydoğan, E. (2018)	İşletmelerin finansal performansları ile KSS düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.	Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (sistem GMM) kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-KSS faaliyetleri ile finansal göstergeler arasında ilişki tespit edilmiştir. 2-KSS faaliyetleri işletmelerin performanslarını ve büyüme potansiyelini olumlu etkilediği bulgulanmıştır. 3-İşletmeler büyüme yönünde ivme kazandıkça yatırımcı nezdinde daha güvenilir bir etkiye sahip oldukları gözlenmiştir.		
21	Yıldırım, G. ve Kocamış, T. U. (2019)	Çalışma kapsamında incelenen firmaların kurumsal web sitelerinde yayınladıkları raporlarda eksiklikleri tespit etmek ve önerilerde bulunmak amacıyla yapılmıştır.	İçerik Analizi Yöntemi
<i>Bulgular</i>	Sürdürülebilirlik uygulamaları işletmelerin kurumsal itibarını arttırdığı tespit edilmiştir.		
22	İşgüden Kılıç, B. (2018)	Çalışma kapsamında incelenen firmaların entegre raporlama sistemini kullanma düzeyleri ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Çalışma kapsamında incelenen firmaların bazıları finansal performansa entegre raporlarında yer vermiştir. Bazıları ise emisyon azaltımı, atık ve su yönetimi, biyoçeşitlilik gibi çevresel konulara raporlarında yer vermiştir. 2-Entegre raporlarda en fazla dikkat edilmesi gereken ölçütün üst yönetim tarafından sürecin yürütülmesi gerektiği iddia edilmiştir.		
23	Kandemir, H. K. (2021)	Çalışma kapsamında incelenen firmaların KSS faaliyetlerinin hukuki yönden incelenmesini amaçlamaktadır.	Literatür İncelemesi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-İşletme yöneticilerine sürdürülebilirlik hukuk kuralları çerçevesinde sorumluluk verilmemiştir. 2-Sürdürülebilirlik politikaları işletme faaliyetleri içerisinde zorunlu olmayan ve uluslararası kılavuz şeklinde organize edilmiştir. 3-Sürdürülebilirlik kapsamında yapılan düzenlemeler hukuki ölçütlerle desteklenmediği sürece uygulanabilirliği zorlaşmaktadır.		

24	Kaymak, G. ve Serçemeli, M. (2020)	Entegre raporlama sahip olmayan işletmelerin bu raporlama sistemine uygunluğu araştırılmıştır.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Araştırma sonucunda, endekste yer alan işletmelerden 38'inin raporlama ilkelerine uygun raporlama yaptığı ortaya konulmuştur. 2- Coca Cola en yüksek ve Türk Hava Yolları en düşük entegre raporlama koşullarını yerine getirmiştir.		
25	Horasan, E. ve Aktaş, F. (2021)	Çalışmanın amacı, kurumsal sürdürülebilirlik performansının finansal performans üzerindeki etkisinin 4 imalat sektörü şirketi özelinde incelenmiştir.	Çok amaçlı karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi ile toplanan veriler analiz edilmiştir.
<i>Bulgular</i>	TOPSIS yöntemi kullanılarak yapılan analizlerde, endeks öncesi döneme göre endeks sonrası dönemde şirketlerden 3'ünün performansının arttığı 1'inin ise azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.		
26	Yılmaz, E. ve Bayrak Oğuz, R. (2019)	İşletmelerin kurumsal yönetim uyum raporlarının şeffaflık ve kamuyu aydınlatma yönünden incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çalışma kapsamında incelenen işletmelerin büyük çoğunluğu SPK (Sermaye Piyasası Kurulu) tarafından belirlenen ilkeler çerçevesinde kamuyu aydınlatma şeffaflık ilkelerine uygun hareket ettikleri anlaşılmıştır.		
27	Süklüm, N. ve Hiçyorulmaz, E. (2019)	Çalışma kapsamında incelenen işletmenin, sürdürülebilirlik, sosyal sorumluluk ve çevreye yönelik faaliyetleri araştırılmıştır.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	İncelenen firmaların çevre muhasebesine yönelik düzenlemelere yer verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca finansal ve sürdürülebilirlik raporlarında çevre konularının yüzeysel olarak değinildiği iddia edilmiştir.		
28	Düzer, M. (2021)	Kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişki incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çalışma kapsamında incelenen firmaların öz kaynak kârlılığı yüksek olan ve sürdürülebilirlik endeksine giren firmaların diğer firmalara göre avantajlı olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer anlatımla sürdürülebilirlik endeksine dâhil olan firmaların bu endekste yer almayan firmalara göre özellikle kriz dönemlerini daha az hasarla atlattıkları tespit edilmiştir. Sonuç itibarıyla kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur.		

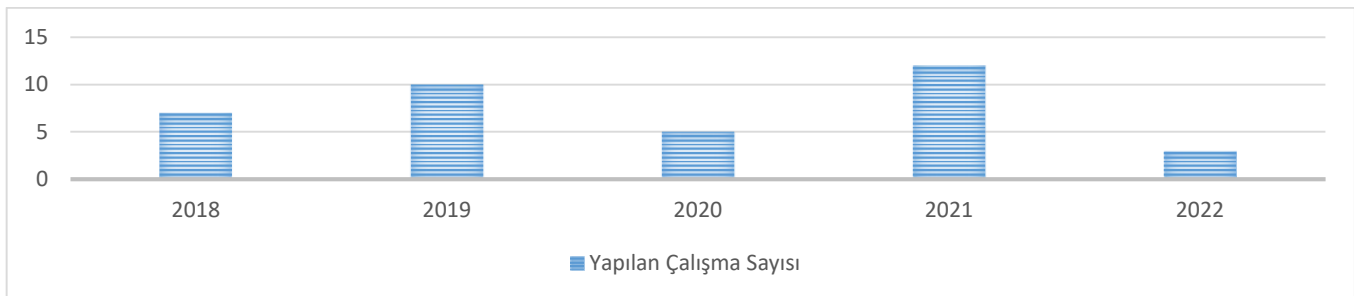
29	Erden Ayhün, S. ve Çavuşgil Köse, B. (2018)	Çalışmaya dâhil edilen firmaların kurumsal yönetim uygulamalarının, pay sahipleri, kamuyu aydınlatma, şeffaflık, menfaat sahipleri ve yönetim kurulu yönünden incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Menfaat sahipleri ve yönetim kurulu alt boyutları yönünden holding statüsünde faaliyet gösteren işletmelerin kurumsal yönetim faaliyetlerine daha fazla önem verdiği ortaya çıkarılmıştır.		
30	Suvacı, B. ve Özbakır Selcanoğlu, H. (2019)	Çalışma kapsamında incelenen işletmelerin web sayfalarında, KSS faaliyetlerine yer verip vermedikleri incelenmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında KSS faaliyetleri; sorumluluk alanları, hedef kitle, KSS türleri yönünden incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Nihai tüketiciye hizmet (madencilik, gayrimenkul ve inşaat) firmalarının KSS faaliyetlerine çok fazla önem vermediği ortaya konulmuştur.		
31	Güngör Tanç, Ş. (2019)	Firmaların sürdürülebilirlik faaliyetleri ile firma değeri arasındaki ilişki ortaya çıkarılmayı amaçlamıştır.	Regresyon Analizi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Yapılan istatistiksel analizler sonucunda işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetleri ile firma değeri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.		
32	Ece, O. (2018)	Değer temelli yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik arasındaki ilişki incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	1-Varlıkların etkin kullanımı ile ticari kârlılık arasında ilişki vardır. 2-Ticari kârlılık ve ticari risk arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. 3-Sabit terimin ticari kâr üzerindeki etkisi negatiftir. 4-Firmaları endekste yer alması ile ticari kârlılık arasından ilişki bulunmaktadır.		
33	Ersöz, H. Ö. ve Gülsevin Ersöz, F. (2022)	İşletmelerin çevresel sürdürülebilirlik farkındalığını analiz ederek bazı öneriler geliştirebilmektir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çalışma kapsamında incelenen firmaların en fazla; malzemeler, enerji, su ve atıklar konusunda duyarlı davrandıkları ortaya konulmuştur. Biyolojik çeşitlilik, nakliye, tedarikçi ve çevresel şikâyet mekanizmaları konusunda daha az veriye ulaşılmıştır.		
34	Aksoy, M. (2020)	Kurumsal sürdürülebilirlik ile marka performansı arasındaki ilişki incelenmiştir.	Nicel Araştırma Yöntemi kullanılmıştır.

<i>Bulgular</i>	Sürdürülebilirlik performansın marka performansına olumlu etkisinin bulunduğu ortaya konulmuştur. Marka performansı ve sürdürülebilirlik performansı yüksek olan işletmelerin finansal kaldıraçlarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir.		
35	Soytas, M. A. ve Durak Uşar, D. (2021)	Bu çalışma kapsamında, finansal performans ve sürdürülebilirlik arasındaki resiprokal ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Sürdürülebilirlik- finansal performans ilişkisi, işletmelerin tedarik zinciri ekseninde farklılık göstermektedir.		
36	Güney, C. (2020)	Çalışmaya dâhil olan işletmelerin, Kurumsal Yönetim İlkelerine Uyum Düzeyi unsurlarının Kurumsal Yönetim puanının oluşumundaki etkisinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.	Çok Değişkenli Regresyon Analizi yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	Çalışma sonucunda; Kurumsal Yönetim İlkeleri unsurların Kurumsal Yönetim puanının oluşumunda etkisi bulunmaktadır.		
37	Öcek, C., Ünlübulduk, S. N. ve Karadeniz, E. (2021)	Konaklama işletmeleri, KSS performansı ile finansal başarı düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir.	İçerik Analizi Yöntemi kullanılmıştır.
<i>Bulgular</i>	İncelenen firmaların KSS performanslarının finansal başarısızlık riski üzerinde pozitif etkisinin bulunduğu tespit edilmiştir.		

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma kapsamında incelenen firmaların, “kurumsal, çevresel, finansal sürdürülebilirlik” kavramlarına yer veren çalışmalar ölçüt olarak çalışma kapsamına dahil edilmiştir. 2018-2022 yılları arasında yapılan araştırmaları kapsayan çalışmada toplam 37 akademik yayına ulaşılmıştır. Kaynaklar “Google Akademik” sitesinden ulaşılmış ve Türkiye’de yapılan çalışmalar baz alınmıştır. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak muhasebe ve finansın konu alanına giren finansal performans ekseninde incelenmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik noktasında özellikle iki çalışma dikkat çekmiştir. Bunlar Süklüm ve Hiçyorulmaz (2019) ve Ersöz ve Gülsevin (2022)’in çalışmalarıdır.

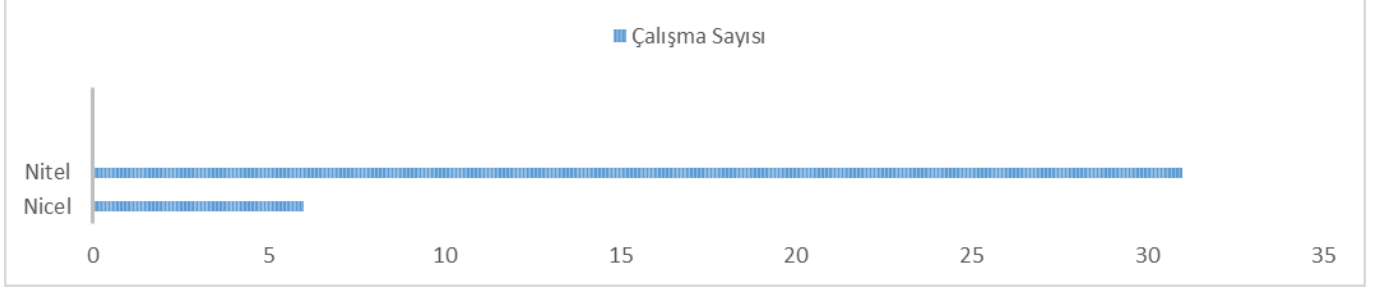
Kurumsal Sürdürülebilirlik, Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevresel Sürdürülebilirlik kavramlarını bir veya birkaçını kapsayan ve 2018-2022 yıllarında yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı Şekil 1’de yer verilmiştir.

Şekil 1: Çalışmaların yapıldığı yıllara göre dağılımı (2018-2022)

Şekil 1’de görüldüğü gibi 2018-2022 yıllarını kapsayan aynı zamanda kurumsal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik kavramlarını kapsayan çalışmaların dağılımı incelendiğinde, 2018 yılında 7, 2019 yılında 10, 2020 yılında 5, 2021 yılında 12 ve 2022 yılında 3 çalışmaya rastlanmıştır. Son beş yıl içerisinde en fazla 2021 yılında yapıldığı tespit edilmiştir. Şekil 2’de ise yapılan çalışmaların nitel ve nicel dağılımı görülmektedir.

Şekil 2: Çalışmaların kullandığı yönteme göre grafiksel dağılımı

Şekil 2’de görüldüğü gibi yapılan 38 çalışmanın 31’i nitel ve 6’sı nicel veri toplama yöntemi kullanılarak araştırmalar geliştirilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında nitel araştırma teknikleri arasında yer alan betimsel içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır. İçerik analizi çalışmalarının genel amacı, ele alınan konu kapsamında, daha sonra yapılacak akademik çalışmalara yol göstermesi ve konu ile ilgili genel eğilimin tespitinin sağlanmasıdır. İçerik analizleri de kendi içerisinde meta-analiz, meta-sentez (tematik içerik analizi) ve betimsel içerik analizi olarak üç farklı teknik açıklanmıştır. Bu çalışmada ele alınan konu olan betimsel içerik analizi, belirlenmiş bir konu dahilinde yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış, bütün çalışmaların ele alınıp eğilimlerinin ve araştırma sonuçlarının tanımlayıcı bir boyutta değerlendirilmesini içeren sistematik çalışmalardır. Başka bir ifadeyle, belirlenmiş bir konu dahilinde, birbirinden bağımsız olarak yapılan, yayınlanmış ya da yayınlanmamış, bütün nitel ve nicel çalışmalar incelenip düzenlenmekte ve alandaki genel eğilimler belirlenmektedir. Böylece, ilgili alanda ve konuda çalışma yapan veya yapmak isteyen araştırmacılara genel eğilimin ne olduğu gösterilmektedir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021: 190). İçerik analizi; belirli bir zaman periyodu dâhilinde, belirlenen alan veya konulara yönelik uygulanan araştırmaların incelenerek belirli teknik, amaç ve ölçütler aracılığıyla değerlendirilerek ele alınan çalışmaları tanımlamaya yardımcı olan bir analiz tekniğidir. İçerik analizi ile içerik araştırması yapılmaktadır. Bu kapsamda içerik analizi, yazılı ve sözlü verilerin belirli bir sistem dahilinde toplanarak kayıtların karakterize edilmesi ve karşılaştırılması tekniğidir (Erdem ve Akcaoğlu Erdem, 2021: 164). BİST 50 endeksinde yer alan firmalar bu çalışmanın örneklem grubunu oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen işletmelerin web sitelerinde yer verdikleri çevresel raporlar ve faaliyet raporları ölçüt olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda 2022 yılında Nisan ve Mayıs döneminde BİST 50 içerisinde yer alan işletmelerin, “çevresel sürdürülebilirlik” faaliyetlerine ilişkin bilgiler web sayfalarında ve Kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) yer alan ve 2022 yılında yayınladıkları faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları ve kurumsal yönetim ilkelerine uyum raporları referans alınarak alınmıştır. Bu çalışma amacı ve yöntemi yönünden Ersöz ve Ersöz’ün (2022) yılında yapmış oldukları çalışmayla benzerlik göstermektedir. İlgili çalışmayla ilgili en belirgin fark ise Ersöz ve Ersöz’ün (2022) çalışmasında; “BİST Aydın ve Denizli illerinde şehir endeksinde bulunan firmaların çevresel kodlarının” incelenmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu çalışmada ise çevresel sürdürülebilirlik kavramı BİST 50 özelinde incelenmiştir.

Çalışma iki aşamalı olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında 2018-2022 yılları arasında yani son beş yılda yayınlanan ve BİST (Borsa İstanbul)’da işlem gören işletmelere yönelik yapılan ve

“Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Sürdürülebilirlik, Çevresel Sürdürülebilirlik, Kurumsal Kalkınma” kavramlarını içeren çalışmalar incelenmiştir. 2018-2022 yılları arasında yapılan makaleler bu çalışmanın kapsamı dâhilinde incelenmiştir. Fakat yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. Çalışmanın ikinci aşamasında, firmaların ulaşılan en güncel faaliyet raporları (2021 sonu ve 2022 içerisinde açıklanan) çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. İkinci kaynaktan veri toplandığı için etik kurul izninin alınmasının gerekmediğine karar verilmiştir. İkincil verilerden kaynak toplama işlemleri Nisan, Mayıs ve Haziran 2022 dönemini kapsamaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bulgular kısmında çalışma kapsamına dâhil edilen ve Borsa İstanbul’da işlem gören 50 firmanın faaliyet raporlarından ve web sitelerinden çevresel konularla ilgili faaliyetlerinin yer aldığı bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir. Özellikle çevresel konularda yapılan faaliyetler ve söylemler çalışmanın değerlendirme ölçütü olarak kullanılmıştır.

Tablo 2: BIST 50’de yer alan ve çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarını raporlayan firmalar

Firma Adı	Faaliyette Bulunduğu Sektör	Çevresel Faaliyet Konuları
1-Anadolu Grubu Holding	Mali Kuruluş	Firmanın sosyal sorumluluk faaliyetlerinin %30’u çevresel konuları içermektedir. Çevresel konular arasında çevre dostu soğutucular ve geri dönüşüm alanları ön plandadır.
2-Akbank	Mali Kuruluş	Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi (UNEP FI) üyedir. Çevre Dostu Taşıt Kredisini uygulamasını başlatmıştır.
3-Aksa Akrilik Kimya	İmalat	Su yönetimi, atık yönetimi, biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır.
4-Aksa Enerji Üretim	Elektrik, Gaz ve Su	Firma çevreyle ilgili birtakım sertifikalara sahiptir (ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi sertifikası, ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi).
5-Alarko Holding	Mali Kuruluş	İşletme, soğutma grubu pazarlamasında çevre dostu üretim yapmaktadır. Çevre Yönetim Sistemi (ISO 14001: 2015) belgesi bulunmaktadır.
6-Alarko Gayrimenkul Yatırım	Mali Kuruluş	İşletme, çevre kirliliği ve tehlikeli atık kirliliğine yönelik önlemleri almıştır.
7-Alkim Alkali Kimya A.Ş.	İmalat	Firmanın biyolojik arıtma tesisi bulunmaktadır. İmalat esnasında yakıt olarak Biomass (çevre dostu alternatif yakıt) kullanmaktadır. Firmanın, bolluk sodyum sülfat tesisleri, elektro filtre koralkim tesisleri ve alkim kağıt su arıtma tesisleri sayesinde çevre duyarlı üretim yapmaktadır.
8-Arçelik İmalat A.Ş.	İmalat	*Firma, ağaç dikimi projesinde aktif rol aldı. Hijyenik havalandırma programı kapsamında üretim yapmaktadır. Firma çevreye duyarlı ve Terma+kurutmalı çamaşır makinesi geliştirmiştir. *Firma çalışanlarına yönelik çevre eğitimi programları düzenlemektedir. *Firma, çevresel konulara yönelik 35 çalıştay gerçekleştirmiştir. *Arçelik, tesislerinde üretilen buzdolaplarında, hidrokarbon soğutucu gazlar kullanmaktadır. *Arçelik, atık balık ağlarını ve tekstil atıkları dönüşüm faaliyetlerinde bulunmaktadır. Çevresel sürdürülebilirlik kapsamında, poliamid bileşiklerin fırın, çamaşır makinesi ve bulaşık makinesi parçalarında kullanılması yardımıyla geri dönüşüme katkı sağlanmıştır. *Firma faaliyetleri kapsamında, Bio Buzdolabı üretimine yer verilmektedir. *Firma beyaz eşya üretimine yönelik; Çay lifi katkılı malzemeler, Telve Duo, interact, naturedry, AquaTech™, ProSmart™ Inverter motorlar, IronFinish teknolojisi, Aeroflow teknolojisi, Solar Hibrit Panelli Buzdolabı, HarvestFresh HarvestFresh, *FullFresh+ MultiZone teknolojisi, Inverter Motor, Işık Sensörü (Ambient Light Sensor), HomeWhiz gibi teknolojik yenilikler sayesinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır.

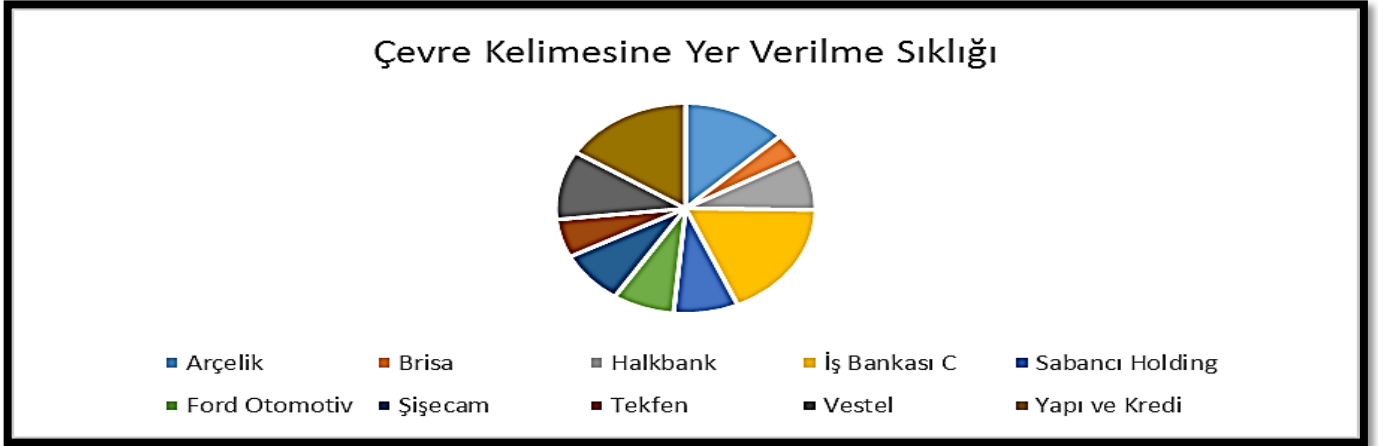
9-Aselsan Elektronik Sanayi	Teknoloji	Firma, Karbon Saydamlık Projesi'nde (CDP) çevre proje ödülüne sahiptir. Ar-Ge ve üretim faaliyetlerini çevresel sorumluluk kapsamında yürütmektedir.
10-Bim Birleşik Mağazalar	Gıda	Firma ISO 14001 standardı doğrultusunda faaliyetlerini yürütmektedir.
10-Brisa	İmalat	*Karbon Saydamlık Projesi 2021 projesi sayesinde tasarruflu su kullanımı ödülü almıştır. *WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı) işbirliği ile 2013 yılında başlatılan "Turnalar Hep Uçsun" projesi sürdürülmektedir.
11-Coca-Cola İçecek	İmalat	*Firma enerji verimliliğini arttırmaya yönelik faaliyetler sayesinde sera gazı emisyonunu azaltmayı hedeflemektedir. *Etkin bir filo ve yakıt yönetimi ile lojistik kaynaklı emisyonlarını düşürme şeklinde çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlanmaktadır. *Yeşil bina standartlarına uygun yeni fabrikalar inşaatına önem verilmektedir. *Ürünlerin karbon ayak izini hesaplama çalışmaları yaparak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlanmaktadır.
12-Çimsa Çimento ve Sanayi	İmalat	Firma çevresel prensiplere uygun bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedir.
13-Çimentaş İzmir Çimento Fabrikası	İmalat	*Düşük karbonlu çimento üretimi için fosil kaynak ve doğal kaynak tüketimini azaltmak için fabrikaların bulunduğu bölgelerdeki ikincil kaynakları (atık) araştırmakta ve üretim süreçlerimizde kullanılabilirliğine ilişkin faaliyetler yürütülmektedir. *Firma, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan "Atık Yakma ve Beraber Yakma" konulu Çevre lisanslarına sahiptir.
14-Doğan Holding	Mali Kuruluş	* Firma, çevre dostu R 410 ve R 132 gazları kullanılmaktadır. *Doğan holding, bahçe atıklarını geri dönüştürmeye başlamıştır.
15-Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.	İmalat	*Firma, ISO14001 Çevre Yönetim Sistemi standartlarına uygun olarak faaliyetlerini yürütmektedir.
16-Enerjisa Enerji A.Ş.	Enerji	İşletme tarafından, Malzeme Kalite Kontrol ve Geri Dönüşüm Test Merkezlerinde; dağıtım trafosu, hücre ve kesiciler hedeflenen oranlarda geri dönüşüm sağlanmıştır.
17-Enka İnşaat ve A.Ş.	İnşaat ve Bayındırlık	Çevresel performans, şirket web sayfası ve diğer halka açık raporlama platformları aracılığı ile kamuoyuyla paylaşılmaktadır.
18-Ereğli Demir Çelik Fabrikası (Erdemir)	İmalat	*Yürütülen faaliyetler biyoçeşitliliğe uygun şekilde devam ettirilmektedir. *Firma, "The Green Era" ödülüne sahiptir.
19-Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	İmalat	*Karbon salınımının azaltılmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. * Geri Dönüşüm Kahramanları: Çevre ve geri dönüşüm hakkında farkındalık yaratmak amacıyla hayata geçirilen "Geri Dönüşüm Kahramanları" projesi ile küçük çocuklara yönelik projeler yürütülmektedir.
20-Türkiye Garanti Bankası	Mali Kuruluş	Firma, çevresel sürdürülebilirlik konusunda duyarlı hareket etmektedir.
21-Türkiye Halk Bankası	Mali Kuruluş	*2021 yılında firma, karbon emisyonundan kaynaklı çevre kirliliği %16 dolaylarında eksilme sağlanmıştır. Ayrıca 4 bin 500 ton evsel atık ve 2 bin ton kağıt, cam, plastik, metal ayrıştırılmış ve ülke ekonomisine katkı sağlanmıştır. * Firma, "Enerji Destek Kredisi" ile çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan projelere kredi tahsisinde bulunmuştur. *Halkbank tarafından değerlendirilmeye alınan yenilenebilir enerji santralleri sayesinde 2021 yılında yaklaşık 295.754 ton CO ₂ e emisyon hacminde eksiltme sağlayarak çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlamıştır. *Halkbank, 2019 yılı itibarıyla tüm hizmet lokasyonlarında Sıfır Atık Sistemi'ne uyum sağlanmış olup, sıfır atık belgesi almaya hak kazanmıştır. Bu tür aktiviteler sayesinde çevresel duyarlı faaliyetlerde aktif rol almaktadır.
22-Hektaş Ticaret A.Ş.	İmalat	Hektaş, ISO 14001 Çevre, ISO 45001, belgelerine sahiptir.

23-İpek Doğal Enerji Kaynakları	Enerji	* İpek Enerji çevresel sürdürülebilirliğe uygun hareket etmeyi prensip edinmiştir.
24-Türkiye İş Bankası	Mali Kuruluş	İş Bankası, 2019 yılından itibaren CDP İklim Değişikliği Programına dâhil olmuştur. 2021 yılından itibaren CDP Su Güvenliği Programı raporlaması çalışmalarını yürütmektedir.
25-İskenderun Demir Çelik A.Ş.	İmalat	Firma, çevresel etkileri azaltmak amacıyla; *Spesifik Enerji Tüketimi, *Atık Azaltım Miktarı, *Sera Gazı Emisyonları, *Su Tüketimine yönelik çalışmalar yürütmektedir.
26-Karsan Otomotiv	İmalat	Firma üretim esnasında, başta yakıt tüketimi ve sera gazı emisyonları olmak üzere çevresel sürdürülebilirlik ekseninde faaliyetlerini yürütmektedir.
27-Koç Holding A.Ş.	Mali Kuruluş	* Firma, 2023 yılı Mart sonuna kadar çevreye yönelik tahribatlarda bulunan tek kullanımlık üretim faaliyetlerine son vermeyi hedeflemektedir. *2017 yılında, “Yeşil Satın alma” faaliyetleri başlatılmıştır. * RMK Marine ve çevreci gemi imalatlarına yer verilmiştir.
28-Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.	Mali Kuruluş	* Firma, çevreye yönelik faaliyetlerini, 14001 Çevre Yönetim Sistemi kapsamında yürütmektedir.
29-Kordsa Global Endüstriyel İplik	İmalat	Firma, ISO 14001 çevre yönetim ve ISO 50001-2011 enerji yönetim belgeleri almıştır. Böylece faaliyet alanlarında daha yaşanabilir bir çevrenin tesis edilmesine katkıda bulunmuştur.
30-Koza Anadolu Metal Madencilik	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	Firma, çevre politikasına yönelik hedefler doğrultusunda uygun teknoloji kullanımına bağlı enerji tasarrufu sağlanması, kaynak israfının önlenmesi ve atık azaltımı ve atık yok edilmesine yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir.
31-Koza Altın İşletmeleri A.Ş.	Madencilik ve Taş Ocakçılığı	Firma, faaliyetlerini çevresel sürdürülebilirlik politikaları kapsamında yürütmektedir.
32-Kardemir Karabük Demir Çelik	İmalat	*Kardemir küresel bir sorun olan iklim değişikliği etkilerinin azaltılması amacıyla küresel iklim ajandasını yakından takip etmektedir. Firma, Karbon Saydamlık Projesi'ne (CDP) gönüllü olarak katılmaktadır.
33-Migros Ticaret A.Ş.	Toptan ve Perakende Ticaret	Firmanın Sürdürülebilirlik Raporları GRI standartlarına uygun hazırlanmaktadır. CDP İklim Değişikliği ve CDP Su programlarına her yıl raporlama yapılmaktadır.
34-Otokar Otomotiv Savunma	İmalat	*Otokar, 2872 sayılı Çevre Kanunu'na bağlı “Çevre Yönetim Birimi ve Çevre Danışmanlık Firmaları Hakkında Yönetmelik” uygun şekilde faaliyetlerini yürütmektedir.
35-Petkim Holding A.Ş.	İmalat	*Firma, 2021 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'ndan ‘Sıfır Atık Belgesi’ almaya hak kazanılmıştır. *Firma sürdürülebilirlik performansı ile faaliyetlerinin Çevre, Sosyal ve Yönetişim (ESG) performansını ortaya koyan global ESG derecelendirmesinde kategorisinde dünyanın ilk 10 şirketi arasına girmeyi başarmıştır.
36-Hacı Ömer Sabancı Holding	Mali Kuruluş	*Firma, Global Cement and Concrete Association tarafından yürütülen çevresel ürün beyan sürecini tamamlamıştır. *Karbon emisyonlarının düşürülmesi kapsamında, kiralık şirket aracı havuzundaki araçların %71'i hibrit araca çevrilmiştir.
37-Advansa Sasa polyester Sanayi	İmalat	*Firma, tüm yatırımlarını; “Çevresel Etki Değerlendirme” ve “Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirme” raporları dâhilinde yürütmektedir. *Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) uyum sürecine entegre olmuş bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir.
38-Türk Şişe ve Cam Fabrikaları	Mali Kuruluş	*Firma 2019 yılında, Şişecam İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu'nu kurdu.

		* Firma tarafından, 250 bin ton cam kırığının geri dönüşümü sağlandı. Virüs ve bakterilere karşı etkili kaplama teknolojisi V-Block ve %100 geri dönüştürülmüş cam ev eşyası Aware koleksiyonları geliştirildi.
39-Tav Havalimanları Holding A.Ş.	Mali Kuruluş	*Sera gazı envanterinin oluşturulmasına yönelik ACI (Airport Carbon Accreditation) programı kapsamında firma faaliyetlerini yürütmektedir. *Fiziki kapasite kullanımında, ASHRAE 62.1 Ventilation For Acceptable Indoor Air Quality standardının üzerinde tutulmuş, düşük emisyonlu malzemeler tercih edilmektedir.
40-Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	*Turkcell, ISO 14064 (Uluslararası Sera Gazı Hesaplama ve Doğrulama Standardı) sertifikalı bir mobil operatör olarak sera gazı emisyonlarını bağımsız bir kuruluş aracılığı ile hesaplamakta ve doğrulamaktadır.
41-Türk Hava Yolları A.O.	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	İklim değişikliğine etkisi olabilecek etkenleri azaltmak amacıyla, Sürdürülebilir biyo-yakıt araştırma geliştirme çalışmalarına destek vermektedir.
42-Tekfen Holding A.Ş.	Mali Kuruluş	Tekfen, çevresel etkilerinin ölçülmesi ile Çevresel Ürün Beyanı (EPD - Environmental Product Declaration) belgesine sahiptir.
43-Tofaş Türk Otomobil Fabrikası	İmalat	*2020 yılında 1,32 milyon TL üzerinde çevre yönetim ve yatırım harcaması gerçekleştirildi; 8572 kişi*saat çevre eğitimi düzenlendi. *Firma tarafından 2020 yılında 60,57 milyon m ³ suyun geri kazanımı sağlandı. *2020 yılında 510 bin m ³ atık suyun deşarjı sağlandı.
44-Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası	Mali Kuruluş	*Firma, Türkiye'nin yenilenebilir enerji gücünün %15'ini oluşturmaktadır. *Finanse edilen yatırımlar ile Türkiye'de her yıl 12.8 milyon ton CO ₂ emisyon azaltımına katkı sağlanmaktadır.
45-Türk Telekomünikasyon A.Ş.	Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	Firma 2021 faaliyet raporu doğrultusunda aşağıda belirtilen çevresel sürdürülebilirlik faaliyetlerinde bulunmuştur: * 26 ton cam atık geri dönüşümü sayesinde 1.092 kWh enerji tasarrufu sağlandı. *635 ton atık kağıt geri dönüşümü sağlanmıştır. *884 ton atık metal geri dönüşümü sayesinde 83.980 kg sera gazı salımı azaltıldı. *2.014 ton atık plastik geri dönüşümü sağlanmıştır.
46-Türk Traktör ve Ziraat Makinaları	İmalat	*Türk Traktör, 2030 yılına kadar emisyon oranlarını %55 azaltma ve 2050 yılına kadar karbon nötr olmayı hedeflemektedir. * "Endüstriyel Simbiyoz" ve "Atık Yönetiminden Kaynak Yönetimine" prensipleri ile faaliyetlerini yürütmektedir.
47-Türkiye Petrol Rafinerisi	İmalat	* Firmanın son 10 yılda yapılan yatırımların %20'ye yakını sürdürülebilirlik alanında gerçekleştirildi.
48-Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	Mali Kuruluş	Firma, Çevre Yönetim Servisi aracılığıyla çevresel performansı elektronik bir veri tabanı sistemi ile aylık veri girişlerini sayesinde çevresel sürdürülebilirlik faaliyetlerini yürütmektedir.
49-Vestel Elektronik Sanayi	İmalat	*Firma, Endüstri 4.0 ve otomasyonun gücünden yararlanarak enerji tüketimini azaltmayı hedeflemektedir.
50-Yapı ve Kredi Bankası	Mali Kuruluş	*Yapı Kredi, çevre performansını hedef ve iyileştirmeleri konusunda çalışmalar yürütmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik kapsamında, 2021 yılında ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi, iklim değişikliği ve su stresi konuları dâhil olmak üzere 1228 Yapı Kredi çalışanına 1.305 saat ve 152 alt yüklenici çalışanına 304 saat çevre eğitimi verilmiştir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi firmaların isimleri, faaliyet gösterdikleri sektörler ve çevresel sürdürülebilirliğe ilişkin eylemlere yer verilmiştir. Firmaların faaliyet raporlarında en fazla çevre kelimesine yer veren firma Türkiye İş Bankası olurken en az yer veren firma ise 70 kelime ile Brisa olmuştur. Çevre kavramına faaliyet raporlarında yer veren ilk 10 firmaya ilişkin bilgiler Şekil 3'te grafiksel olarak gösterilmiştir.

Şekil 3: Firmaların finansal raporlarında çevre kelimesine yer verme sıklığı

5. SONUÇ, DEĞERLENDİRME ve ÖNERİLER

Günümüzde Kurumsal Sosyal Sorumluluk politikalarına daha fazla önem veren işletmelerin, kısa vadede kurum imajını uzun vadede ise mevcut saygınlığına katkı sağladığı görülmüştür. Çalışma kapsamında incelenen halka açık şirketlerin web sitelerinde ve yıllık faaliyet raporlarında özellikle çevresel aktiviteler bu çalışmanın odak noktası olmuştur. Özellikle BIST 50 firmalarının güncel faaliyet raporlarında ve 2018-2022 yılları arasında Türkiye özelinde yapılan ve KSS, Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Çevresel Konuların incelendiği ve BIST’de yer alan firmalar özelinde yapılan çalışmalarda çevresel konuların yeterli önemin verilmediği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında incelenen 37 akademik yayından sadece ikisinin çevre odaklı bir eser meydana getirdiği görülmektedir. Bu çalışmanın en dikkat çekici yönü ise “İşletmelerin Çevresel Bildirim İfadeleri ”ne yönelik terimleri tablo halinde verilmesi olmuştur. Çevresel bildirim ifadelerinin tablo şeklinde gösterilmesi çevresel konularda çalışma yapmayı planlayan ve işletmelerin web sitelerinde ve faaliyet raporlarında çevresel sürdürülebilirlikle ilgili çalışmalarını ölçüt almayı planlayan araştırmacılara yol gösterici rehber ve aynı zamanda kolaylaştırıcı etkisinin olacağı düşünülmektedir.

BIST 50’de yer alan halka açık işletmelerin, faaliyet raporları incelendiğinde yasal zorunluluktan kaynaklanan klasik ifadeler yer verdiği görülmüştür. Bir diğer anlatımla çalışma kapsamında incelenen işletmelerin faaliyet raporlarında uluslararası ve ulusal düzeyde yasaların zorunlu koştuğu kurallara ağırlık verildiği görülmektedir. Oysaki Türkiye’nin halka açık olan ve küresel ölçekte boy gösteren işletmelerin söylemlerin ötesinde sayısal rakamlara dayanan ve somut adımların görüldüğü (nicel) bir takım faaliyetlerde bulunmaları arzulanmaktadır. Özellikle 50 firma içerisinde faaliyet raporlarının daha tatminkâr olduğunun tespit edildiği 10 firma göze çarpmaktadır. Bunlar; Arçelik, Brisa, Halkbank, İş Bankası, Erdemir, Ford, Şişecam, Tekfen, Vestel ve Yapı Kredi şeklinde sıralanmaktadır. Bu firmaların 5’i mali ve 5’i imalat sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Nicel olarak çevresel sürdürülebilirlik konusunda ön plana çıkan firmalar ise Arçelik, Brisa, Halkbank ve Sabancı Holding firmalarının olduğu tespit edilmiştir. Sınırlı sayıda firmanın çevresel konularda duyarlı davrandığı görüldüğünde Türkiye açısından küresel ölçekte önemli bir eksiklik olduğu görülmektedir. Türkiye’de yer alan büyük ölçekli işletmelerin çevresel konularda daha duyarlı davranmaları önerilmektedir. Bunu sağlamanın yolunun sadece Uluslararası kuruluşlar, kanun yapıcılar ve yasalardan beklemek doğru değildir. Aynı zamanda işletme sahiplerinin ve yöneticilerinin gereken hassasiyeti göstermeleri gerekmektedir. Tüm dünya insanlığının yaşayabileceği başka bir evren bulunmamaktadır. Yapay üretime yoğunlaşan firmaların insan sağlığını ve çevreyi yok etmek konusunda en tehlikeli grup olduğu düşünüldüğünde yarınları bırakılabilecek bir dünya maalesef bulunmamaktadır. Firmaların olduğu kadar insanların ve

çevrenin de sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Tamda bu noktada işletmelerin gereken önlemleri ve atılması gereken adımlar konusunda üzerine düşeni fazlasıyla yapmak zorundadır. Bu görev; vicdani, ahlaki ve insan olmanın bir gereğidir.

İşletmeler tarafından alınması gereken önlemler arasında enerji yönetimi ve iklim koruma stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Küresel iklim değişikliğinin insan kaynaklı sera gazı (GHG) emisyonlarının bu değişikliğin nedenleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Kamu hukuku politikalarında uygulanacak yöntemler yoluyla, örneğin çeşitli sübvansiyonlar veya çevresel fonların oluşturulmasıyla, şirketlerin çevrenin korunması yolunu tercih eden yöntemleri benimsemeleri teşvik edilebilir. Diğer yandan, kamu hukuku eli ile çeşitli çevre vergileri, örneğin emisyon vergisi veya katı atık vergisi gibi zorlayıcı nitelikteki düzenlemeler ile kirlenmeye sebep olan hammaddeler veya üretim yöntemleri sebebi ile şirketlere mali bir yükümlülük getirmek amaçlanabilir.

Gerek Kurumsal Sosyal Sorumluluk gerekse de Çevre konularına ilişkin literatür incelendiğinde Küresel Raporlama Girişimine atıf yapılarak işletme faaliyetlerinde bu raporun dikkate alınması gerektiğinde bahsedilmiştir. Küresel Raporlama Girişimi (Global Reporting Initiative- GRI), 1997 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve CERES tarafından, kurulan Küresel Raporlama Girişimi önemli bir raporlama sistemi olarak görülmektedir. Küresel Raporlama Girişiminin esas amacı; işletmelerin sürdürülebilirlik raporlamalarında faydalanabilecekleri bir ölçüt meydana getirmektir (Karadeniz ve Uzpak, 2020: 496).

Çalışma kapsamında BIST 50’de yer alan firmalar ölçüt olarak alınmıştır. Bu duruma göre çalışma kapsamında incelenen işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörler, “Mali Kuruluş, İmalat, Elektrik, Gaz Ve Su, Teknoloji, Gıda, Enerji, İnşaat ve Bayındırlık, Madencilik ve Taş Ocakçılığı, Toptan ve Perakende Ticaret, Lokantalar ve Oteller, Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme” şeklindedir. Bundan sonra yapılması planlanan çalışmalar alt sektörler özelinde incelenmesi yerinde olacaktır. Diğer yandan Borsa İstanbul’da işlem gören ve farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletme mukayesesinin yapılması yerinde olacaktır. Ayrıca farklı ülkelerden sektör karşılaştırmalarının yapılmasının literatürü zenginleştireceği tahmin edilmektedir. Çalışma kapsamında içerik analizi yapılmıştır. İleride yapılması planlanan çalışmalarda yöneticilere ve çalışanların çevresel sürdürülebilirlik konusundaki düşüncelerine başvurulması önerilmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik açısından tüketici yani müşteri görüşlerine başvurularak firmaları değerlendirmesine yönelik anket çalışmaları yapılması ve literatüre nicel yönden katkı sağlanması yerinde olacağı tahmin edilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen 37 çalışmanın yöntem kısmına bakıldığında 31 çalışmanın nitel ve 6 çalışmanın da nicel olarak yapıldığı düşünüldüğünde uygulamaya yönelik çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. Durmaz ve Ş. Coşgunaras, Ş. N. (2021). Sürdürülebilirlik performansını etkileyen finansal ve finansal olmayan faktörler üzerine bir araştırma: bist sürdürülebilirlik endeksi örneği. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 14 (1), 129-160. Doi: 10.29067/muvu.719005.
- Aksoy, M. (2020). Kurumsal sürdürülebilirlik performansı ve marka performansı arasındaki ilişki: borsa istanbul örneği. *Research Journal Of Business And Management*, 7 (3) , 139-148. Doi: 10.17261/Pressacademia.2020.1277.
- Alper, D. ve Aydoğan, E. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluğun firma performansına etkisi: türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (34), 185-214. Doi: 10.21550/sosbilder.319457.
- Ashforth, B. E., & Mael, F. (1989). Social identity theory and the organization. *The Academy of Management Review*, 14(1), 20–39. <https://doi.org/10.1097/EDE.Ob013e31812e5535>.
- Ateş, S. (2021). Kurumsal sosyal performansa piyasa tepkisi: bist örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (90), 149-164. Doi: 10.25095/mufad.827626.
- Aytar, O. (2019). bist sürdürülebilirlik endeksinde yer alan şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri üzerine bir içerik analizi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18. ÜİK Özel Sayısı, 320-340. Doi: 10.26466/opus.583811
- Birben İçkale, T. ve Bayhantopçu, E. (2021). BİST sürdürülebilirlik endeksi şirketleri örneği üzerinden şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk ve iletişim çalışmaları değerlendirmesi. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 6 (2), 430-449. Doi: 10.47107/inifedergi.883480
- Boz, D. ve Duran, C. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal yönetim arasındaki etkileşimin veri zarflama ile analizi: bist kurumsal yönetim endeksindeki firmalar üzerinde bir uygulama. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14 (54), 119-126. Doi: 10.19168/jyasar.454897
- Çetin, A. A., Doğan, S., & Çetin, O. I. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk ve çevresel sürdürülebilirlik ilişkisi: Marmara bölgesindeki işletmeler Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 625-640.
- Değirmenci, B., & Aytekin, M. (2021). Çalışanların çevreye bağlılıkları ve çevre dostu davranışlar ilişkisi: Kurumsal sosyal sorumluluk algısının aracılık rolü. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(02), 25-38.
- Duarah, P., Haldar, D., Patel, A. K., Dong, C. D., Singhanian, R. R. ve Purkait, M. K. (2022). A Review On Global Perspectives Of Sustainable Development In Bioenergy Generation. *Bioresource Technology*, 348 (2022), Article 126791. <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2022.126791>
- Düzer, M. (2021). Kurumsal yönetim, kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans: Bist'te bir inceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 2020 Özel Sayı, 35-51. Doi: 10.17130/ijmeb.834409
- Ece, O. (2018). Değer maksimizasyonu için değer temelli yönetim ile kurumsal sürdürülebilirlik ilişkisinin belirlenmesi: BİST'de bir uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 299-329. <https://dergipark.org.tr/en/pub/mjss/issue/40516/485852>
- Erdem, A.T., Akcaoğlu Erdem, Ö. (2021). Ekonomi politiği ve medyanın ekonomi politiği üzerine yapılan çalışmaların içerik analiz yöntemiyle karşılaştırmalı analizi. *Ahi Evran Akademi*, 2(2), 162-170.

- Erden Ayhün, S. ve Çavuşgil Köse, B. (2018). Kurumsal yönetim uygulamalarının analizi: borsa istanbul'da işlem gören turizm şirketlerinde bir araştırma. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 13 (1), 93-109. <https://dergipark.org.tr/en/pub/girkal/issue/42757/516219>
- Ersöz, H. Ö. ve Gülsevin Ersöz, F. (2022). BİST Aydın ve denizli şehir endekslerinde yer alan şirketlerin çevresel sürdürülebilirlik kodları. Business Economics and Management Research Journal, 5 (1), 34-49. <https://dergipark.org.tr/en/pub/bemarej/issue/68880/1068749>
- Feroz, A. K., Zo, H., & Chiravuri, A. (2021). Digital transformation and environmental sustainability: A review and research agenda. *Sustainability*, 13(3), 1530.
- Freeman, R. Edward (1984). Strategic management: a stakeholder approach. Pitman: Boston.
- Güney, C. (2020). Kurumsal yönetim ilkelerine uyum derecelendirmesi: borsa istanbul kurumsal yönetim endeksine (Bist-xkury) tabi şirketler üzerine bir analiz. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 1297-1307.
- Güngör Tanç, Ş. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin firma değeri üzerine etkisi: bist 100 örneği. İşletme Araştırmaları Dergisi, 11 (3), 2076-2083. Doi: [10.20491/isarder.2019.725](https://doi.org/10.20491/isarder.2019.725)
- Gürünlü, M. (2019). Sürdürülebilirlik ve finansal performans arasındaki ilişki: bist şirketleri üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (84), 177-190. Doi: 10.25095/mufad.625803
- Horasan, E. ve Aktaş, F. (2021). Kurumsal sürdürülebilirliğin Bist sürdürülebilirlik endeksindeki imalat sektörü şirketlerinin finansal performansına etkisi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(4), 2607-2626.
- İşgüden Kılıç, B. (2018). Entegre raporlama ve türkiye'deki gelişmeler: entegre rapor hazırlayan işletmeler ve bist kurumsal sürdürülebilirlik endeksinde yer alan işletmeler açısından bir inceleme. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20 (1), 28-64. Doi: 10.31460/mbdd.346583
- İyicil, A. G. (2021). BIST şirketlerinin dijital kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2), 70-81. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/tarsusiibfdergisi/issue/66078/1021614>
- Kandemir, H. K. (2021). Sürdürülebilir şirketler ve hukuki çerçevesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (41), 853-876. Doi: 10.46928/iticusbe.949544
- Karadeniz, E. ve Uzpak, B. (2020). Borsa İstanbul sürdürülebilirlik endeksinde sürekli olarak yer alan şirketlerin sürdürülebilirlik faaliyetlerinin analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3), 492-511. Doi: 10.25287/ohuiibf.667720
- Kaymak, G. ve Serçemeli, M. (2020). Faaliyet raporlarının entegre raporlamaya uygunluğu üzerine bist sürdürülebilirlik endeksi'nde yer alan şirketlerde bir araştırma. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6 (2), 239-260. Doi: 10.46849/guiibd.798995
- Kemp, C., van Herwerden, L., Molloy, E., Kleve, S., Brimblecombe, J., Reidlinger, D., & Palermo, C. (2021). How do students offer value to organisations through work integrated learning? A qualitative study using Social Exchange Theory. *Advances in Health Sciences Education*, 26(3), 1075-1093.
- Kıymetli Şen, İ. ve Hatunoğlu, Z. (2019). Kurumsal sosyal sorumluluk raporlamasını etkileyen faktörler: borsa istanbul örneği. Muhasebe ve Denetime Bakış, 19 (58), 51-62. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/mdbakis/issue/63887/967146>

- Koç, S. ve Selçuk, D. (2022). Kurumsal sosyal sorumluluk düzeyi ile finansal performans arasındaki ilişkinin analizi: Bist 100'de faaliyet gösteren bankacılık sektöründe bir uygulama (2009-2018). *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (1), 23-39. Doi: 10.29106/fesa.1022190
- Korkmaz, D. H. (2020). Yöneticilerin kurumsal sürdürülebilirlik algısı ve farkındalık düzeylerini tespiti yönelik bir araştırma: Bist Bursa şirketleri araştırması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Macit, N. ve Aytar, O. A. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları benzer temalar üzerine mi yoğunlaşmaktadır? Bist 100 şirketleri üzerine bir araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 43-66.
- Nacar, A. (2021). İnsanlığa karşı suçlarda sosyal kimlik motivasyonu üzerine mantıksal bir yaklaşım. *Public and Private International Law Bulletin*, 41 (1), 329-383. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ppil/issue/59618/872542>.
- Öcek, C. , Ünlübulduk, S. N. ve Karadeniz, E. (2021). Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal başarısızlık riski: Borsa İstanbul'da işlem gören konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (92), 21-46. Doi: 10.25095/mufad.941581
- Önder, Ş. ve Kaya, E. (2018). İşletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarında kurumsal yönetim yapılarının etkisi: BİST 100 üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (78), 155-170. Doi: 10.25095/mufad.412567
- Öndoğan, A. G. (2021). Paydaş yönetimi yaklaşımı doğrultusunda kurumsal sosyal sorumluluk (kss) ve halkla ilişkilerin rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(2), 528-539.
- Özkan, A., Güngör Tanç, Ş. ve Taşdemir, B. (2018). Sürdürülebilirlik açıklamaları kapsamında kurumsal sosyal sorumluluğun kârlılık üzerine etkisi: Bist sürdürülebilirlik endeksinde bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (3), 560-577. Doi: 10.31460/mbdd.390388
- Riketta, M. (2005). Organizational identification: a meta analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 358 – 384. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.05.005>
- Sarı Aytakin, S., Sis Atabay, E., Okan, T. ve Aytakin, E. S. (2019). Türk şirketlerinin kurumsal sosyal sorumluluk söylemlerinin kurumsal itibarları üzerindeki etkisi: Brand Finance-100 şirketleri örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5 (2), 197-211. Doi: 10.20979/ueyd.571412
- Selimoğlu, S. K., & Yazıcı, R. (2021). Türkiye'de kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 113-136.
- Soytas, Mehmet Ali ve Durak Uşar, Damla (2021). Kurumsal sürdürülebilirlik ve finansal performans: türkiye üretim sektörü örneği. *Middle East Technical University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 48(2), 201-250.
- Süklüm, N. ve Hiçyorulmaz, E. (2019). BİST sürdürülebilirlik endeksindeki işletmelerin sosyal sorumluluk ve çevre muhasebesi ilişkisi açısından incelenmesi: bir içerik analizi. *BMIJ*, 7(4): 1806-1824. doi:<http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1152BİST>
- Suvacı, B. ve Özbakır Selcanoğlu, H. (2019). Bist 100 endeksinde yer alan işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 14(3), 1011-1033. Doi: <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.23307>
- Temiz, H. ve Varıcı, İ. (2022). Sürdürülebilirlik, kurumsal sosyal sorumluluk ve finansmana erişim arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bist örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 406-431. Doi: 10.30798/makuiibf.912331

- Tiltay, M. A., Öz, M. ve Tepe, M. E. (2021). Sürdürülebilir kalkınma amaçları bağlamında kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları: Türkiye’de mevcut durum ve eğilimler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (2), ss. 351-372. Doi: 10.17541/optimum.897786
- Turpcu, Y. (2021). İşletme Misyonunun sosyal sorumluluk açısından incelenmesi: Bist 30 endeksi üzerine bir içerik analizi. *Journal of Academic Value Studies*, 7(4), 469-491. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.51787>
- Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188- 201.
- Yalçın, N. ve Karakaş, E. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik performans analizinde critic-edas yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 34(4), ss. 147-161.
- Yıldırım, G. ve Kocamış, T. U. (2019). İnternette kurumsal raporlama bist 100 endeksinde işlem gören şirketler üzerinde bir inceleme. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (4), 68-78. <https://dergipark.org.tr/en/pub/farabi/issue/51269/597201>
- Yıldırım, G., Uzun Kocamış, T. ve Tuncer Tokur, Ö. (2018). Sürdürülebilirlik ve firma performansı: bist sürdürülebilirlik endeksi şirketleri üzerine bir uygulama. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 90-96. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asbider/issue/41362/500102>
- Zakari, A., Khan, I., Tan, D., Alvarado, R., & Dagar, V. (2022). energy efficiency and sustainable development goals (Sdgs). *Energy*, 239, 122365. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2021.122365>
- Zhang, Y., Guo, Y., & Newman, A. (2017). Identity judgements, work engagement and organizational citizenship behavior: the mediating effects based on group engagement model. *Tourism Management*, 61, 190-197.

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Examination of Corporate Social Responsibility Activities of Companies Listed on Borsa Istanbul 50 in Terms of Environmental Sustainability

1. Introduction

The main purpose of this study was to reveal the activities of the enterprises in BIST 50 for their contribution to environmental sustainability. In this direction, the study consists of two stages. Firstly; Studies covering the concepts of environmental sustainability, corporate social responsibility, and sustainability-related to BIST (Borsa Istanbul) were examined. As a result, 37 studies conducted in the sample of Turkey between the years 2018-2022 were reached. In the second stage of the study, the environmental sustainability activities of the companies traded in BIST 50 were investigated. While developing the research design, the websites of the companies traded in BIST 50 and their latest (2021 and 2022) annual reports were used as criteria and their environmental activities were presented as a report. In academic studies, there are very few studies that deal with the environmental theme intensively. In this study, which aims to reveal which companies and academic studies are sufficient in terms of quality, instead of general statements, concrete activities, that is, businesses that are in serious work for practice, are requested to be highlighted. In academic studies, there are very few studies that deal with the environmental theme intensively. It is seen that academic studies generally focus on the financial and social dimensions of corporate sustainability and corporate responsibility practices. In this direction, it is estimated that the study will make a positive contribution to the environmental literature. In academic studies, there are very few studies that deal with the environmental theme intensively. It is seen that academic studies generally focus on the financial and social dimensions of corporate sustainability and corporate responsibility practices. In this direction, it is estimated that the study will make a positive contribution to the environmental literature. In academic studies, there are very few studies that deal with the environmental theme intensively. It is seen that academic studies generally focus on the financial and social dimensions of corporate sustainability and corporate responsibility practices. In this direction, it is estimated that the study will make a positive contribution to the environmental literature.

2. Data Set and Method

Within the scope of this study, the content analysis method, which is one of the qualitative research techniques, was used. Companies included in the BIST 50 index constitute the sample group of this study. The environmental reports and activity reports included in the websites of the companies examined within the scope of the study were used as criteria. In this direction, in April and May 2022, information on the "environmental sustainability activities of the relevant enterprises were obtained by reference to the annual reports, sustainability reports, and corporate governance principles compliance reports published in 2022 and included in the web pages and Public Disclosure Platform (KAP). This study is similar to the study of Ersöz and Ersöz (2022) in terms of its purpose and method. The most significant difference regarding the related study is that the study of Ersöz and Ersöz (2022); was built on the examination of the "environmental codes of the companies in the city index in the provinces of BIST Aydın and Denizli". In this study, the concept of environmental sustainability has been examined in terms of BIST 50.

3. Empirical Findings

In an academic study made in the literature review, Turkey emphasized especially the determinations regarding corporate social responsibility activities. In an academic study, it was stated that there is not a sufficient level of CSR activities in Turkey (Özkan et al., 2018: 561). Based on this determination, it is thought that the study will contribute to the domestic literature. It is seen

that environmental issues are not given sufficient importance, especially in the current annual reports of BIST 50 companies and in studies conducted specifically for Turkey between the years 2018-2022, where CSR, Corporate Sustainability, and Environmental Issues are examined and companies included in BIST. In particular, it is seen that only two of the 37 academic publications examined within the scope of this study create an environment-oriented work.

4. Discussion and Conclusion

Within the scope of the study, companies in BIST 50 were taken as a criterion. According to this situation, the sectors in which the businesses examined within the scope of the study operate are "Financial Institution, Manufacturing, Electricity, Gas and Water, Technology, Food, Energy, Construction and Public Works, Mining and Quarrying, Wholesale and Retail Trade, Restaurants and Hotels, Transportation, Storage. and Communication". It would be appropriate to examine the studies planned to be carried out in the future, specific to sub-sectors. When we look at the method part of the 37 studies examined within the scope of the study, it has been determined that the studies for the application are insufficient when it is considered that 31 studies are qualitative and 6 studies are quantitative. In terms of environmental sustainability, it is estimated that it would be appropriate to conduct surveys for the evaluation of companies by referring to the opinions of consumers, that is, customers, and to contribute to the literature quantitatively. When we look at the method part of the 37 studies examined within the scope of the study, it has been determined that the studies for the application are insufficient when it is considered that 31 studies are qualitative and 6 studies are quantitative. In terms of environmental sustainability, it is estimated that it would be appropriate to conduct surveys for the evaluation of companies by referring to the opinions of consumers, that is, customers, and to contribute to the literature quantitatively. When we look at the method part of the 37 studies examined within the scope of the study, it has been determined that the studies for the application are insufficient when it is considered that 31 studies are qualitative and 6 studies are quantitative.